

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

DEVLET İDARESİNDE TEMSİLCİLERİN VE YÖNETİCİLERİN SEÇİLMESİ VE / VEYA ATANMASINDA KURA SİSTEMİ (RASTGELE SEÇİM): ANTİK ATİNA TECRÜBESİ*

Coşkun Can AKTAN¹

Prof.Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Melis FETTAHOĞLU HALLIER

Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg Literary, Cultural and Political Studies

E-mail: melisfettahoglu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7740-5565

Öz

Sortisyon antik Atina'da uygulanan doğrudan demokrasinin temel özelliklerinden birisiydi. Bazı antik Yunan şehir devletlerinde kullanılan bu sistemde kamu dairelerine atama rastgele seçim (kura) yöntemi ile yapılmaktaydı. Bu makale, eski Atina'da uygulanan sortisyon sisteminin ana kurumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Hiç şüphe yok ki, Atina demokrasisi hala siyaset bilimcilerinin odak noktasıdır. Sözkonusu sistemin modern temsili demokrasiye dâhil edilip

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atıf (APA): Aktan, C. C. & Fettahoğlu Hallier, M., (2021), Devlet İdaresinde Temsilcilerin ve Yöneticilerin Seçilmesi ve/veya Atanmasında Kura Sistemi (Rastgele Seçim): Antik Atina Tecrübesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 13 (1): 1-20.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

edilemeyeceği konusunda araştırmalar devam etmektedir. Bu çalışmamız bu alanda yapılan çalışmalara bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Antik Atina, Antik Yunan Şehir Devletleri, Demokrasi, Kura Sistemi, Rastgele Seçim Sortisyon, Rotasyon*

Alan Tanımı: *Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Kamu Tercihi*

SELECTION AND / OR APPOINTMENT OF PUBLIC OFFICIERS BY SORTITION (RANDOM SELECTION): PRACTICE OF ANCIENT ATHENS

Abstract

Sortition was one of the main features of direct democracy practiced in ancient Athens. In this system, which was used in some ancient Greek city-states, appointments to public offices were made by random selection (lot) method. This article aims to explore the main institutions of the sortition system in ancient Athens. There is no doubt that Athenian democracy is still the focus of political scientists. Research continues as to whether this system can be incorporated in modern representative democracy. This study aims to contribute to the studies in this field.

Key Words: *Ancient Athens, Ancient Greek city-states, Selection by Lot, Random Selection, Sortition, Rotation*

JEL Codes: *D70, D72, N40, N43*

I. GİRİŞ

Bu çalışmamızda Antik Atina dönemi demokrasisinin en önemli unsurlarından biri olan sortisyon ve rotasyon sistemini ele alacağız. Doğrudan demokrasiye en yakın örnek teşkil eden bu muhteşem demokrasi tecrübesinin bugün için önemini ve değerini kaybetmiş olduğunu düşünmek büyük bir hata ve yanılığdır. Tam aksine bugün modern demokrasilerin içine düştüğü kriz ve sorunları aşmanın belki de tek yolu Antik Atina demokrasısından yararlanmak ve o dönemin demokrasi felsefesini tekrar gün ışığına çıkarmak ve günümüze uyarlamaktır.

II. GENEL OLARAK ANTİK ATİNA DEMOKRASİSİ

Antik Atina'daki doğrudan demokrasi M.Ö. 508/507 – M.Ö. 322/321 tarihleri arasında varlığını sürdürmüştür. Genel olarak ifade etmek gerekirse Antik Atina'daki doğrudan demokrasi uygulamasına sadece 20 yaş üzerindeki² Atinalı erkekler dâhildi; Atina'lı kadınlar ve çocuklar, yabancılar ve kölelerin kurumlarda görev alma ve kararlara katılımı sözkonusu değildi. Antik Atina nüfusunun o dönemde yaklaşık 30.000 ile 60.000 arasında olduğu tahmin ediliyor. Demos adı verilen halk yılda 40 defadan az olmamak üzere bir araya geliyor ve kararları alıyordu. Tarihsel kaynaklara göre Ecclesia adını taşıyan bu halk meclisinin toplantı yeter sayısı 6.000'di. Halk meclisi öncesinde toplantı gündemini oluşturan konular ve kararlar ile ilgili ön hazırlık işlemleri Boule Konseyi adı verilen bir organ tarafından tamamlanırdı. Konsey'de 10 farklı kabileyi temsil eden 50'şer temsilci görev yapardı. Bu konseye görev süresi sadece bir günle sınırlı olan bir temsilci başkanlık ederdi.

Ecclesia ve Boule Konseyi bir anlamda yasama görevi ile sorumlu olan bir organ olarak düşünülebilir. Yürütme organı ise 10 kişinin katılımıyla oluşturulan ve “*magistrates*” adı verilen ofisler tarafından yerine getirilmekteydi. *Ecclesia* içerisinden kura ile seçilen 6000 kişiden oluşan Halk Mahkemeleri (*Heliaia*) de yargı organının temelini oluşturuyordu. Antik Atina çağının farklı dönemlerinde bu halk mahkemelerine *Nomothetai* ve ayrıca *Areopagus* adı verilen başkaca yargı organları da dâhil edilmiştir.

Sortisyon ve rotasyon Antik Atina demokrasisinin çok önemli bir özelliği idi. Kamu görevlileri (idari ofislerde görev yapan *magistrate*, yargıçlar (*heliast*) vs. ancak sınırlı bir süre (genel olarak bir yıl) görev yaparlardı. Bu görevlere atanacak kişiler kura ile belirlenirdi (sortisyon) ve görev süresinin sınırlı olmasından dolayı vatandaşlar arasında kamusal makamlarda görev almada değişim (rotasyon) uygulaması sözkonusu idi. Sadece askerî ve mali işlerden sorumlu olacak makama ve bazı diğer özellikli görevlere atamada kura sistemi değil, oylama yoluyla atama yapılırdı. *Ecclesia* da kararlar el kaldırma yöntemi ile çoğunluk kuralı ile yapılırdı.³

² Bazı kaynaklarda 18 yaş olarak ifade edilir.

³ 2500 yıl öncesi Antik Atina tecrübesi üzerine bugüne değin çok sayıda kitap ve makale kaleme alınmıştır. İkincil kaynaklardaki bilgiler karşılaştırıldığında bazı farklılıklar ve tutarsızlıklar olsa da bu eserlerden genel olarak Antik Atina demokrasinin nasıl işlediği hakkında bir bilgiye sahip bulunuyoruz. Antik Atina demokrasi tecrübesi konusunda detay bilgi için bkz. Finley, 2003; Fleck

Önemle ve altını çizerek belirtelim ki, Atina’da, tiranlıktan, diğer bir deyişle aristokrat yönetimden, halk meclisi (Ecclesia), Beşyüzler Meclisi (Boule), halk mahkemeleri gibi yapılarla örgütlenmiş doğrudan demokrasiye geçişin tarihi az çok bilinmektedir. Başta Aristoteles’in Atina Anayasası eseri bu konuda birincil kaynakların başında gelir.

Antik Atina demokrasisinin iki boyutu vardı: bütün vatandaşların tüm devlet kurumlarında görev almalarını sağlayan siyasi özgürlük ve insanların istedikleri gibi yaşamalarına olanak sağlayan kişisel özgürlük. *Parrhesia* (fikirlerini serbest bir şekilde ifade etme özgürlüğü) ve *isonomia* (siyasete eşit katılım hakkı; kanun önünde eşit olma) gibi ilkeler eşit derecede önemliydi. Ancak Atina demokrasisinde siyasi haklar yetişkin erkek vatandaşlara verilmekteydi; kadınlar, köleler ve yabancılara bu ayrıcalık tanınmamıştı. Bir Atinalı 18 yaşına bastığında babasının ait olduğu *demes*’e kaydoluyordu ve iki yıl süren askerlik eğitiminden sonra, 20 yaşında meclislere katılmaya hak kazanmış vatandaşların listesine kayıt edilirdi. Atinalı vatandaşlar ancak 30 yaşına bastıkları zaman devlet memurluğu veya meclislerde jüri görevlerine atanabiliyorlardı (Aristoteles, 1989:21). Siyasi açıdan aktif olan vatandaşlara *idiotes* denmekteydi (Ergin, 2015: 68).

5. Yüzyılın büyük bir kısmında *Ecclesia* (Halk Meclisi) Atina’da yasama ve politika geliştirme yetkisini elinde bulunduran tek otorite iken, 420’lerde bu durum değişmeye başlamış ve Atina’da, deyim yerindeyse, bir ‘Yasal Reform Çağı’ başlamıştır. İlk önemli gelişme *graphē paramonōn*, ya da “*usülsüz bir kanun önermesinde bulunmaya karşı ithamname*” uygulamasının getirilmesi oldu (Cammack, 2012:133). Bu sayede mahkemelere, mecliste veya konseyde ileri sürülen ve “*paranomōn*”, yani “yasaların dışında” olduğuna kanaat getirilen herhangi bir yasa önerisini feshetme olanağı tanındı. İkinci olarak, 410’da başlayıp 403’de yeniden başlatılan ve en son 399’da tamamlanan kanunlar bütünü gözden geçirilip düzenlenerek yeniden kanun haline getirildi. Üçüncü olarak, 403/2 civarı yasama organlarına ilişkin keskin değişimlere gidildi. Atina’da ilk kez, *nomos* (yasa) ile *psēphisma* (kararname) arasında resmi bir ayırım olmasına karar verildi. Bunun sonucunda yasa yapma yetkisi *Ecclesia*’dan alınıp, mahkeme huzurunda yemin etmiş bir grup kişinin oluşturduğu *nomothetai* (yasa koyucular)

& Hanssen, 2006; Hansen, 1999; Lyttkens, 2006; Meier, 1999; Mitchell, 2000; Ober, 1996; Raaflaub et.all, 2007; Backwell, 2002; Lote, 2013; Cartwright, 2018; Jones, 1953; Stanton, 1990. Thorley, 1996; Scott & Makres, 2019; Rhodes, 1972.

heyetine devredildi. Meclis artık yalnızca kararnameleri onaylama gücüne sahipti ve hiç bir kararname de bir yasadan üstün olamazdı. Belirli bir yasa ile bir kararnamenin çelişmesi durumunda, kararname hükümsüz kılınırdı (Cammack, 2012:134).

Atinalılar son olarak, *graphē nomon mē epitēdeion theinai*, “sakıncalı bir yasa önermeye karşı ithamname” ortaya çıkardılar. Bu uygulama bir öncekine karşılık geliyordu; çünkü *graphē paranomōn* bu yeni uygulamanın çıkışından itibaren yalnızca kararnameler için geçerli hale gelmişti. *Graphē nomon mē epitēdeion theinai* mahkemelere “mē epitēdeion” yani “faydasız” gördükleri kanun önermelerini geçersiz kılma hakkı verdi. Hatta, Cammack’ın (2012:134) ifadelerine göre, eğer dava, bahsi geçen kanun önerisi oylamasının yapıldığı sene içinde görülürse, öneriyi sunan kişi ölüm cezasına bile çarptırılabilirdi.

Atina demokrasisinde nihai siyasi otoritenin zaman içerisinde Ecclesia’dan halk mahkemelerine geçtiğini söylemek mümkündür. Atinalılar en son kararı veren gücün, servet, soy, nüfuz, siyasi beceri ve benzeri istisnai özelliklerle ön plana çıkmayan sıradan vatandaşların ellerinde olması gerektiğini düşünüyorlardı. Hansen (1974), 4. yüzyıl Atina’sında halk mahkemelerinin Meclis tarafından alınan her kararı bozabileceğini ama tersi bir durumun mümkün olmadığını; bu nedenle de, Meclis’ten ziyade mahkemelerin özerk bir duruşu olduğunu belirtir.

Buna ek olarak, hukuk adamlarının olmayışı, yasaların geliştirilmesi ve uygulanması noktasında son derece önemliydi: yasa yapmak sıradan, acemi vatandaşların işiydi ve neticede bu sistemleştirme eksikliğinden kaynaklanan bazı tutarsızlıklar oluyordu (Schwartzberg, 2004: 312). Mesela, hem davacılar hem de mahkeme jürileri için, davaya bahis olan eylemin veya durumun gerçekleştiği belirli bir zaman diliminde hangi yasanın geçerli olduğunu saptamak oldukça zordu. Yasalarda çok sık değişiklik yapıldığı için eylemlerin sonuçlarını öngörmek olanaksız hale geliyordu (Todd,1993: 79).

İnsanlar başkalarının veya kendi eylemlerinin o anda yürürlükte olan kanunlara riayet edip etmediklerini, şehrin hemen her yerine yerleştirilmiş ve üzerine kesinleşmiş siyasi kararların ve kanunların yazıldığı taştan levhalar (stelai) sayesinde öğrenebiliyorlardı (Schwartzberg, 2004: 312).

III. ANTİK ATINA'DA SORTİSYON SİSTEMİ (KURA İLE RASTGELE SEÇİM)

Yönetimde sortisyon devlet yetkililerinin geniş bir aday havuzundan rastgele kura yöntemi ile seçilmelerini ifade eder. Sortisyon sisteminin tarihte ilk olarak eski Atina'da siyasi amaçlar için kullanıldığı bilinmektedir. Seçimlerin kura yoluyla gerçekleştirilmesi Atinalı demokratların eşitlik ilkesine olan adanmışlıklarının önemli bir ifadesi olarak yorumlanabilir, zira bu sistemde belirgin biçimde bir fırsat eşitliği söz konusudur. Sortisyon bu anlamda devlet idaresinde dönüşümlü olarak görev yapma prensibini ihtiva eder: Atinalılar seçimle iş başına gelen makamları oligarşik veya aristokratik kurumlar olarak görmüşlerdir (Aristoteles,1943:187) çünkü seçimlerde adayların seçilme ihtimalini etkileyen birçok faktör rol oynamaktadır ve dolayısıyla belirli bir göreve atanma hususunda herkes eşit şansa sahip değildir.

Buna karşın sortisyon, rastgele örnekleme yöntemi ile atama yaparak, bütün vatandaşlara dönüşümlü olarak yönetme ve yönetilme hakkını bahşetmiştir. Atinalılar sortisyonu yaygın biçimde kullanarak *isonomia* (kanun önünde eşitlik) ve *isegoria* (konuşma ve katılım özgürlüğü) gibi demokrasinin temel prensiplerine karşı oluşabilecek tehditlerin önüne geçmeyi, siyasal düzlemde eşitliği yasallaştırıp korumayı amaçlamışlardır. (Owen & Smith, 2018: 2) Perikles'e göre, eğer bir kimse gelir durumundan veya mensubu olduğu kabileden bağımsız olarak devlet idaresinde görev alabiliyorsa, içinde bulunduğu toplumsal konumun yarattığı engellerin kurbanı olmamış demektir (Mulgan, 1984: 547).

Elbette ki devlet yetkililerinin kura ile atanmasını sakıncalı bulan taraflar da olmuştur. Mesela Sokrates ve Platon gibi demokrasi anlayışına pek sıcak bakmayan düşünürler, deneyim ve beceriler dikkate alınmadan, rastgele kimselere yönetimde söz sahibi olma hakkının verilmesinin devletin işleyişine zarar vereceğinden endişe duymuşlardır (Mulgan, 1984). Fakat şu da unutulmamalıdır ki, Atinalılar deneyimin ve üstün niteliklerin ehemmiyetini hükümsüz kılmamış, sadece belirlenen makamlar için bu vasıfların gerekli olmadığını öngörmüşlerdir. İşte bu nedenle de, bazı görevler, bilhassa da askeri kumandanlık gibi hayati önem taşıyan yürütücü işlevlere yetkili atamak için sortisyon asla tercih edilmemiştir. Genel komutanlar gibi askeri liderler, bölük ve süvari komutanları gibi minör subaylar oylama ile atanmıştır. Bu gibi yetkiler özel vasıflar gerektirdiği gerekçesiyle kura yönteminden muaf tutulmuşlardır (Aristoteles,1989:123).

Eğer belirli bir görev için özel vasıflar gerekiyorsa, o göreve en layık olan adaylar arasından seçim yapmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda eski Atina'da oylama ile seçim anlayışının 'meritokratik' temellere dayandığını söyleyebiliriz, zira yalnızca meziyet gerektiren vazifeler söz konusu olduğunda seçimlere gidildiği için, eşitlikten ziyade liyakat ön plandadır. O dönemin Atina'sı için, verimsizlik ve başarısızlık pahasına bile olsa, devlet idaresinde görev almak bütün vatandaşlara olabildiğine eşit derecede sunulması gereken bir haktır. Bu hak nihai değerdi; sortisyon da bu hakkı somutlaştırarak demokrasinin eşitlik ilkesini pekiştiren en önemli araçtı.

Atina'da kura sisteminin önemli siyasal sonuçları olmuştur: hizipçiliğin ve gücün tekelleştirilmesinin önüne geçilmesi, meclisin otoritesinin sağlanması ve toplumun geniş kesimlerine devlet makamlarında görev alma fırsatı sunulması gibi etkiler sayılabilir (Taylor, 2007: 323).

Çoğu Atinalı memur kura ile rastgele seçilmiştir, fakat yukarıda değindiğimiz gibi özel uzmanlık gerektiren mevkiler için oylama ile yapılan seçim sistemi uygulanmıştır. Kura ile atanan devlet memurlarına *Tamiai*, seçim ile atanan devlet memurlarına ise *Strategoï* denmekteydi.

Sortisyon ilk etapta, Kleistenes'in M.Ö. 507'deki reformlarını takiben, eski Atina'da her toplantıda yaklaşık olarak 6.000 üyesi bulunan ana yasama organı Ecclesia (Halk Meclisi) için ve kamu işlerinin yürütülmesinde Ecclesia'ya destek veren mahkemelere jüri üyesi atamak için kullanılmıştı. Ecclesia dışında sortisyon kullanan diğer kurumlar şu şekildedir: Boule (Boule Konseyi/Beş Yüzler Konseyi), Heliaia / Dikasteria (Halk Mahkemeleri) ve 4. yüzyılda Peloponez Savaşının ardından demokrasinin ikamesiyle birlikte Nomothetai, diğer bir deyişle yasa koyuculardır (Owen ve Smith, 2018: 2).

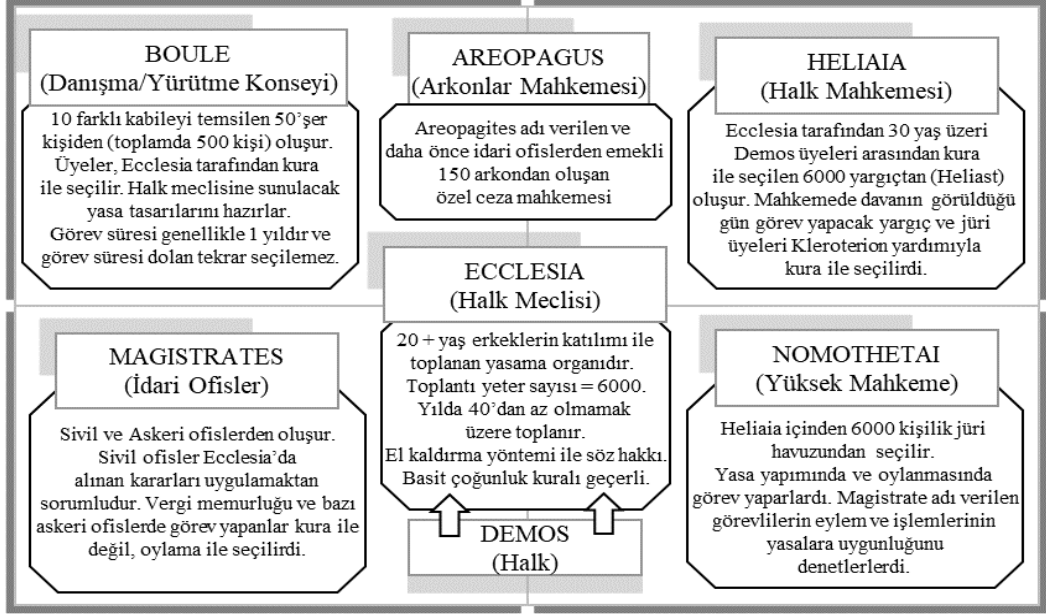
Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda adlarından söz ettiğimiz demokrasi kurumlarını bir şema üzerinde göstererek sortisyon sisteminin nasıl işlediğini anlatmaya çalışalım. (Şekil-1)

Ecclesia (Halk Meclisi)

Atina'yı bütünüyle ilgilendiren başlıca siyasi meseleler *demos*'un oyları ile Ecclesia'da ele alınırdı. Bir yasama organı olarak düşünülebilecek olan Ecclesia'nın ana görevi toplum düzeninin oluşturulmasına yönelik kararlar almak,

mali konuları karara bağlamak, savaş ve barış ilan edilmesi gibi konulardan ibaretti.

Şekil-1: Antik Yunan'da Doğrudan Demokrasi : Kurumlar (Organlar)

Ecclesia adı verilen Halk Meclisi yılda 40 kez, Pnyx tepesindeki 6000 kişilik bir amfi tiyatrodada toplanırdı. Gündem maddeleri oturumdan önce vatandaşlarla paylaşıldı. Oturum gününde isteyen her vatandaş konuşmacı listesine ismini yazdırabilirdi. Konuşmacılar sırayla söz alırlar ve varsa, yeni girişimler teklif ederlerdi. Bu teklifler daha sonra oylamaya tabi tutulurdu. Kararlar o gün içinde verilir ve uygulamaya konulurdu. Meclis gündemi ise *Prytaneis* heyeti (*demosin* 50 temsilcisi, hepsi bir kabileye üyedir) tarafından hazırlanırdı (Laurian, 2012:7).

Ecclesia'nın bütün vatandaşların katılımına açık olması Atina demokrasisini yansıtan en eşitlikçi unsurlardan biri olarak görülse de bir takım kısıtlamalar söz konusuydu: her şeyden önce, Meclis'e katılabilmek için 20 yaşını doldurmuş bir erkek olmak gerekiyordu. Aileyi ihmal etmek ve onlara saygısızlık yapmak ya da korkaklık gibi birtakım ahlaki suçlar işlemiş kişiler ile devlete borcu olan kişilerin Meclis'te konuşmasına müsaade edilmiyordu. Düzenli gerçekleşen oturumlar önceden duyurulurken, acil durumlarda trompetçiler halkı topluyorlardı (Cammack, 2012:148). *Demos*'un farklı kesimlerinden katılımcılar görmek

mümkündü; çiftçiler, zanaatkarlar, esnaf, demirci ustaları, zengin toprak sahipleri, şehirliler vb. hepsi toplantılarda bir aradaydı.

Meclis'in önemli bir diğer uygulaması ise ne söyleyeceği belli olmayan müphem şahsiyetlerin ilgiyi üzerlerine çekmelerini engellemek amacıyla tasarlanmış hukuki bir inceleme olan *dokimasia* idi. Meclis ve mahkeme üyelerinin sahip oldukları vasıflara istinaden karşılamaları gereken herhangi bir yasal ön koşul yoktu, fakat bütün devlet memurları bu denetleme sürecini geçiriyorlardı. Dokimasia vatandaşlıkla ilgili soruların yanısıra kişinin seks işçiliği yapıp yapmadığı, yolsuzluğa bulaşıp bulaşmadığı ya da ailesiyle ilgilenip ilgilenmediği gibi mevzuları da dikkate alıyordu (Cammack, 2012:158). Dokimasia uygulamasının asıl amacının ne olduğuna ilişkin tartışmalı fikirler ortaya atılmıştır. Bazı yazarlar dokimasia uygulamasının sortisyon sayesinde devlet memurluğuna atanan ancak görev için uygun olmayan memurların ayıklanması için geliştirildiğini düşünmektedir. Bazı yazarlara göre ise dokimasia bir adayın kabiliyetleriyle ilgilenmez; yalnızca vatandaşlığın ön koşulu olan yasal niteliklere sahip olup olmadığını sorgular (Adeleye, 1983:295).

Meclis'te yapılan konuşmaların içeriğine yönelik bazı kısıtlamalar da mevcuttu: örneğin, konuşmacılar konu dışına çıkamazlardı ve tek seferde birden fazla konu hakkında konuşmalarına izin verilmezdi. Bir konuşmacıya bağırarak ve sözünü kesmek de yasaktı (Cammack, 2012:158).

Meclis kararlarının bütün Atina vatandaşları tarafından ortak alındığına dair bir kanaat olsa da, pratikte *demos*'un yalnızca bir kısmı müzakerelerde ve oylamalarda aktif görev alıyordu. Önergelerin oylanması katılımcıların basitçe ellerini havaya kaldırmalarıyla gerçekleşiyordu. Oylar önceden kura ile seçilmiş dokuz toplantı başkanı tarafından sayılıyordu. Asıl oylamalar, resmi ve kanıtlanabilir sonuçlar elde etmek adına, ostrasizm (sürgüne yollama) ve yabancılara Atina vatandaşlığı verilmesi davalarında yapılıyordu (Tridimas, 2017:215).

Boule Konseyi (Beş Yüzler Konseyi)

Boule eski Atina'da danışma konseyi olarak hizmet vermekteydi. Boule'nin yetkileri arasında Ecclesia'nın toplantı gündemini belirlemek, belirli resmi yetkilileri seçmek ve adayların memuriyete uygun olup olmadıklarını

değerlendirmek gibi konulardan oluşmaktaydı. Konsey, Meclis'in toplanmasından evvel yasalar üzerine tartışırdı ve ana gündemi belirlerdi (Aristoteles,1989:123).

Kleistenes döneminde oluşturulan Boule Konseyi Aristoteles'in Atinalıların Anayasası adlı eserinde şu şekilde anlatılmaktadır (Aristoteles, 2013: 22):

... halk Kleistenes'e güveniyordu. Kleistenes... önce bütün Atinalıları dört yerine on kabileye böldü. Bunu yaparken halkı işe karıştırmayı, daha çok kimsenin devlet yönetimine katılmasını sağlamayı düşünüyordu. Bundan sonra her kabileden elliser üye alınmak üzere beş yüz kişilik bir meclis kurdu. Eski meclisin dört yüz üyesi vardı: Dört kabilenin her birinden yüzer kişi alınıyordu. Kabile sayısını on iki yapmamasının nedeni kendi bölümlenmesinin eskiden yapılmış olan trittysler bölümlenmesine uymaması içindi. Öyle yapmış olsaydı dört kabilenin on iki trittysi olduğundan halkı dilediği gibi karıştırmayacaktı. Ülkeyi bucaklara (demos) ayırarak otuz böldü. Bucaklardan onu kent çevresinde, onu deniz kıyısında, on tanesi de kıyıdan uzak olan içerlek yerlerdeydi. Bunlara trittys adını verdi ve her kabileye üç tanesi düşmek üzere bunları kurayla on kabile arasında bölüştürdü. Bunu her kabilede ilin ayrı üç bölgesinden birer bölümün bulunması için yapıyordu. Babalarının adlarıyla birbirlerini çağırarak yeni yurttaşları belli etmemeleri, bucağa göre adlarını söylemeleri için bucakların her birinde oturanların hepsine o bucağın adı veriliyordu. Atinalıların birbirlerini bucak adlarıyla çağırılmaları bu zamandan başlar. Her bucağa bir bucak müdürü (demarkh) atadı.

Konseyin ana yasama işlevi 'proBouleusis' olarak bilinir ve iki türe ayrılır: açık ve özel proBouleumata. Açık olanda, konsey Meclis'e belirli bir meseleyi tartışmasını talep eder ve eğer Meclis tarafından gerekli görülürse, bir kararname çıkarılmasını ister. Özel olan proBouleumata ise özünde, değişikliğe ve icabında Meclis tarafından tasdik edilmeye tabi olan bir kanun taslağıdır (Schwartzberg, 2004: 312).

ProBouleumata konseydeki salt çoğunluğun belirleyici oyu ile oluşturulur. Konseye her 10 kabileden 50 kişi olmak üzere her yıl toplam 500 yeni jüri üyesi gerekiyordu ve bu 500 üye, adaylığını koyan kişiler (ho boulomenos, yani 'isteyen kişi') arasından kura ile seçiliyordu. Bu 50 kişilik gruplar prytany - konseyin proBouleusis işlevini yerine getiren ana komitesi- olarak dönüşümlü biçimde hizmet ediyorlardı. Her toplantı günü, herhangi bir prytany üyesi kürsü başkanı (epistates) olarak seçilirdi ve geri kalan üyelerin üçte biri 24 saat boyunca görevde kalırlardı. Vatandaşlar, konsey toplanmadan önce önerge sunmaları için prytany'ye başvurabilirlerdi, ama genellikle konsey bu hususta bağımsızdı (Schwartzberg, 2004:312).

Atina demokrasisinde bir kişinin hayatı boyunca yalnızca 2 defa devlet idaresinde görev alma hakkı vardı ve görev süresi 1 yıldır.⁴ Bu nedenle Beş Yüzler konseyine seçilecek adayların bazı kriterleri karşılaması gerekiyordu; 30 yaşın üstünde olma şartının yanısıra 411’de Dört Yüzler Meclisi’nin idaresinde askeri hizmetini yapmak için Atina’da yaşamış vatandaşlar konsey için adaylıklarını koyamıyorlardı. Seks işçiliği yapmış olanlar her türlü kamusal faaliyetten men edilirken, ebeveynlere saygısız davranışlarda bulunmak; askerlikten kaçmak veya zırhını indirmek; servetini çarçur etmek gibi eylemlerde bulunan vatandaşlar da adaylık haklarını kaybediyorlardı (Rhodes,1972:2).

Rhodes’un (1972:49) ifadelerine göre, 412 öncesindeki atama usullerine yönelik kesin bir delil olmamasına rağmen, Dört Yüzler’in lağvedilmesinden sonra, Beş Yüzler Konseyi’nin düzenlendiği ilk dönemde, atamaların seçimlerle belirlenmiş olması ihtimal dâhilindedir. Kleistenes zamanında *arkhonluğun* seçimle göreve gelinen bir makam olduğu ve sortisyonun 487 civarında uygulamaya konulduğu veya yeniden takdim edildiği varsayılırsa, Konsey üyelerinin ilk etapta seçimle atanmış olma ihtimali gözardı edilmemelidir. Öte yandan, 5. ve 4. yüzyıllarda, üyelerin yanısıra vekiller de atanırdı; böylelikle bir vekil, herhangi bir nedenden dolayı Konsey’den çıkarılan veya vefat eden bir üyenin yerine geçebilirdi (Rhodes,1972:6).

⁴ Antik Yunan’da Meclis (Ecclesia), Danışma Konseyi (Boule) ve diğer kurumlarda görev yapanların görevde kalmaları ile ilgili olarak farklı kurallar geçerliydi. Aristoteles’in eserinden uygulamanın bir yönünü aktarmaya çalışalım: “*Çağırıcılar ve elçiler önce prytanlara gelirler. Mektup getirmiş olanlar bunları prytanlara verirler. Prytanların kura ile seçilen bir başı (epistat) vardır. Bu baş bir gece ve bir gün başkanlık eder. Hiçbir kimse daha uzun zaman başkanlık edemediği gibi, bir kimse iki defa başkan olamaz. İçinde hazinenin, kent arşivinin, devlet mührünün bulunduğu tapınakların anahtarlarını o saklar. Epistatın ve onun buyruğuyla prytanların üçte birinin Tholos adlı kubbeli yapıda kalmaları gerektir. Prytanlar Meclis’i, ya da Halk Meclisi’ni topladıkları zaman başkan, prytanlık eden kabile dışında, her kabile için birer kişi olmak üzere kurayla dokuz proedros ve bu proedrosalara-sından başka bir başkan seçerek onlara o günkü gündemi yazılı olarak verir. Proedroslar bu yazıyı alınca her şeyin düzenli olmasına çalışırlar, konuşulacak konuları bildirirler, el kaldırmayla verilen oyları sayarlar, kısacası bütün işleri çevirirler. Toplantıya son vermek yetkileri vardır. Bir yıl içinde bir kimsenin Meclis’e bir defadan çok başkanlık etmesi yasaktır; her prytanlık döneminde bir defa proedros olunabilir.” (Aristoteles, 2013:40).*

Nomothetai (Yasa Koyucular)

Atina 402’de, irrasyonel kitlelerin ve aldatıcı hatiplerin ellerindeki gücü kötüye kullanmalarını engellemek amacıyla yasama yetkisini Heliaia adı verilen halk mahkemelerindeki *nomothetai*’ye, yani ‘yasa koyuculara’ verdi.

John Thorley (2005:60) Atina Demokrasi adını taşıyan kitabında şu açıklamayı yapmaktadır:

5. yüzyılda, bir kararlar ile kanun arasında usul farklılıkları yoktu. İkisi de meclis tarafından basitçe geçen hukuki kaynaklardı. Bununla birlikte, MÖ 403’ten başlayarak, keskin bir şekilde ayrıldılar. Bundan böyle yasalar mecliste değil, yıllık 6.000 kişilik jüri havuzundan seçilen yurttaşların özel heyetleri ile yapıldı. Bunlar nomothetai (yasa koyucular) olarak adlandırıldı.

Nomothetai, 501’den 1501’e kadar, davalara da bağlı olarak, yüksek mahkeme görevi gördü. Ecclesia’nın kararlarını teftiş ediyor, gerekirse durduruyordu. Atina ayrıca *nomoi* (yasalar) denilen usüller kanunu geliştirdi. Bu kanun kabul edilmiş bir takım usülleri, adetleri ve icraatları belirliyordu. (Laurian, 2012:9).

Nomothesia ise kanunların çıkartıldığı ve düzeltildiği yasama sürecini ifade eder ve *nomoi* ile *psephisma* arasındaki ayrımı belirler. (Schwartzberg, 2004:313). *Nomoi* hiyerarşik açıdan daha üst mertebedeki normları içeriyordu. Bir *psephisma* mevcut bir *nomos* ile asla ters düşemezdi. Hatta şöyle ki, eğer varolan bir *psephisma* yeni çıkarılmış bir *nomos* ile çatışıyorsa, o *psephismanın* geçerliliği kendiliğinden sona eriyordu (Hansen, 1978:324). *Psephisma* Boule (Beş Yüzler Konseyi) tarafından ortaya atılır, Meclis (Ecclesia) tarafından da gerek görülürse onaylanır, değiştirilir veya reddedilirdi. *Nomoi* ise daha yavaş işleyen bir sürece tabi tutuluyordu. Bir *nomosun* oluşturulması çoğu zaman varolan bir kanunun değiştirilmesiyle başlıyordu. İlk olarak, *ho Boulemenos* (“isteyen herhangi biri” anlamında) mevcut bir kanun üzerinde değişiklik yapmak için teklif sunardı ve Meclis (Ecclesia) kanunda değişiklik yapılmasının gerekli olup olmadığına karar verirdi. Eğer teklif kabul edilirse, değiştirilmesi istenen kanunu savunacak beş kişi görevlendirilirdi (Schwartzberg,2004: 319).

Meclis tarafından değerlendirilmesine karar verilen bu değişiklik önerisi Agora’da, yani bütün vatandaşlara açık ortak alanda ilan edilirdi. Böylelikle hem vatandaşlar bu teklifin üzerinde tartışma imkânı bulurlardı hem de *ho boulomenos* yaptığı teklifin gerekçelerini paylaşırdı.

Davanın görüleceği gün, o sene içerisinde yemin etmiş 6000 jüri üyesinin arasından sortisyon yoluyla *nomothetai* seçilirdi. Oturum dokuz kişilik bir heyet (*proedroi*) tarafından yönetilirdi. İlk etapta teklif sahibi konuşurdu, ardından kanunu savunan beş kişi söz alırdı. Nihai karar ise *nomothetai* tarafından oylanırdı (Schwartzberg, 2004:320). Kısacası, herhangi bir vatandaş bir kanun değişikliği sunduğu zaman, söz konusu kanun enine boyuna tartışılır ve bu tartışmaların neticesinde son kararı *nomothetai* oyları belirlerdi.

Buna ek olarak, meclis veya *nomothetai* tarafından onaylanmış bir karara veya kanuna itiraz edilebilirdi. Eğer herhangi bir vatandaş onaylanmış bir kanuna itiraz ederse, o kararın uygulanması geçici olarak durdurulurdu. Müştekinin itirazı mahkemede incelenirdi. Müştekinin kazanması durumunda, söz konusu kanunun müessibi cezalandırılırdı (Laurian, 2012:9).

Heliaia ve Dikasteria (Halk Mahkemeleri)

MÖ 6. yüzyıl Atina’ında en yüksek mahkeme, yeminli yargıçların (*heliast* ya da *dikastes*) davalara baktığı *heliaia* idi. 5. yüzyıldan itibaren bu yargı organı *dikasteria* olarak varlığını sürdürmüştür. Dikasteria açık yargılama alanıydı. Hem davalı hem de davacı taraflar dinlenirdi, fakat sadece özgür, yetişkin Atina vatandaşları şahitlik yapabiliyordu. Kadınlar, çocuklar ve köleler mahkemelerde ifade veremezlerdi (Mirhady, 2006:315). Nihai mahkeme kararı ise yargıç görevi yapmaları için önceden seçilmiş çok sayıda sıradan vatandaşın oy çokluğu ile verilirdi.

Aristoteles yargıçların seçimlerine ilişkin prosedürleri detaylıca anlatmıştır.⁵ Dikasteria yargıçları, Kleistenes’in oluşturduğu her 10 kabileden 600 kişi olacak şekilde, gönüllü olarak görev almak isteyen 30 yaş ve üstü erkek vatandaşlar arasından, yılda bir defa kura ile seçilirlerdi. Mahkemeleri doldurmak için rastgele kura yöntemi kullanılması seçim prosedürlerini zaman içinde daha sofistike bir hale getirmiştir. İlk aşamada adayların isimlerini yıllık hazırlanan mahkeme listelerine yazdırmaları gerekiyordu, ki bu listeler 5. yüzyılda 6000 kişi ile

⁵ "Bütün bu suçlara, Areopagos'a verilenler bir yana bırakılırsa, kurayla saptanmış yurttaşlardan kurulmuş mahkemeler bakar. Davaları kral mahkemeye verir. Kralla yargıçlar kutsal bir yerde, açık havada toplanırlar. Hüküm verirken kral çelengi başından çıkarır. Suçlu, başka zamanlar kutsal yerlerle pazar yerine adım atması yasak olmasına karşılık, yargılama günü kutsal yere girer ve kendisini savunmak için konuşur." (Aristoteles, 2013:51).

sınırlıydı. Davaların görüldüğü günlerde de adaylar mahkemenin önüne giderler ve yine kuraya katılarak o gün görülecek davada yargıçlık yapıp yapamayacaklarını öğrenilerdi (Cammack, 2012:151).

Kleroterion

Atinalılar, sortisyonun hızlı ve fiilen güvenilir sonuçlar vermesini kolaylaştırmak adına, her bir vatandaşın isimlerinin yazılı olduğu taştan plakaları (*pinakia*) siyah ve beyaz renkte topların rastgele seçtiği veya reddettiği bir sistemle çalışan *klēroteria* adlı makineler ve *Pinakion* adı verilen bronz jetonlar geliştirmişlerdir (Cammack, 2012: 151).

Klêros eski Yunanca “şans”, “kura” anlamlarına gelen bir kelimedir. Klêros kelimesinden türetilmiş olan Kleroterion, Antik Atina’da Boule, bir çok devlet dairesi, nomothetai ve mahkeme jürilerine temsilci olarak vatandaşları seçmek için kullanılan bir randomizasyon cihazıydı. Vatandaşların tabletlerdeki isimleri kleroterion cihazındaki yuvalara yerleştirildi. Yukarıdan aşağıya bırakılan topla sayesinde seçilecek olan vatandaşlar tesadüfen seçilmiş olurdu. Bu ilginç uygulamayı şu şekilde özetlemek mümkündür.⁶

Seçim yapılacak gün jüri adayı kuradan sorumlu olan ve *kleroterionun* başında bekleyen yargıcın karşısına çıkar. *Kleroterionun* önünde her on kabile için on ayrı sepet bulunur. Jüri adayı, mensubu olduğu kabilenin ismi yazılı olan sepete *pinakion*’u koyar. Yargıç her sepetteki *pinakialar*’ı alır ve birinci kabileden başlayarak sırasıyla hepsini *Kleroterion*’daki deliklere dikey biçimde yerleştirir. Makinanın yan kısmında ise, en tepesinde bir huni ve en alt kısmında bir kol bulunan derin bronz bir boru vardır. Yargıç huninin içerisine beyaz ve siyah renklerde misketler koyar ve bunlar borudan aşağı doğru inerek rastgele dizilirler. Aşağıdaki kolun döndürülmesiyle tek bir misket düşer. Eğer misket beyaz renkte ise, *pinakiaları* ilk yatay sırada dizili olan on vatandaş (her kabileden bir kişi yapıyor) o gün jüri üyesi olarak meclise ve mahkemelere giderler. Eğer misket siyah renkte ise, *pinakiaları* o sırada dizili olanlar o gün için mecliste veya mahkemelerde görev alamazlar. Bu prosedür meclis ve mahkemeler tamamen dolana, yani her beyaz misket ile her kabileden on jüri üyesi seçilene kadar devam eder.

⁶ bkz. Demont, 2010; Bishop, 1970; Dow, 1939.

Aristoteles bu uygulamayı Atinalıların Devleti (Atinalıların Anayasası) adlı eserinde şu şekilde anlatmaktadır (Aristoteles, 2013:57-58):

Giriş yerlerinin önüne her kabile için onar kutu konulmuştur. Bunların her birinin üzerinde kappaya kadar olan on harften biri yazılır, yargıçlar ellerindeki tahtacıkların üzerinde hangi harf varsa onları üzerinde o harfin yazılı olduğu kutuya atarlar. Hademe kutuyu salladıktan sonra thesmothetes her kutudan bir tahtacık çeker. Tahtacıyı ilk çekilene "asıcı" derler: Kutudan çekilen öteki tahtacıkları sırayla, üzerinde kutudaki harfin yazılı olduğu sırığa asar. Hep aynı kimse asarak bir oyun yapmasın diye bu kişi kurayla seçilir. Her kura çekme yerinde beş sıruk vardır. Kabilenin arkhonu zarları kutulara attıktan sonra kabilesi için kurayı başlatır. Zarlar ak ve kara olmak üzere iki türdür. Kaç yargıç saptamak gerekiyorsa, beş tahtacık başına bir zar olmak üzere kutuya o sayıda ak zar atılır. Kara zarlar için de böyle yapılır. Arkhon zarları çektiğçe çağırıcı kazananların adlarını seslenir. Asıcı baştan hesaba katılır. Adı çağrılan karşılık verir, gelip küpten bir palamut çeker ve üzerindeki harf yukarıda olmak üzere palamudu uzatıp önce çekilişe bakan Arkhon'a gösterir. Arkhon harfi gördükten sonra o yargıcın tahtacığını üzerinde aynı harfin yazılı olduğu kutuya atar. Bu, yargıcın istediği mahkemeye gidemeyip harfini çektiği mahkemeye gitmek zorunda kalması ve herhangi bir kimsenin belli bir mahkemede istediği yargıçları toplayamaması içindir. Kaç tane mahkeme kurulacaksa arkhonun yanında o sayıda ve her mahkeme için kurayla belirlenmiş ayrı bir harfle işaretli kutular bulunur. Yargıç çektiği palamutu hademeye göstererek parmaklıktan içeri girer. Hademe her yargıca çektiği palamutun üzerindeki harfin bildirdiği mahkemenin boyasında boyanmış bir sopa verir. Bu, yargıcın kurada kendisine çıkan mahkemeden başka bir mahkemeye girmemesi içindir. Başka bir mahkemeye girerse bu sopasının boyasından anlaşılır. Her mahkemenin giriş kapısının söğе başlığı başka bir renge boyanmıştır. Sopasını alan yargıç değneğinin boyasıyla aynı renkte olan ve üzerinde çektiği palamuttaki harf bulunan mahkemeye girer. İçeri girince bu iş için kurayla belirlenmiş bir memurun verdiği, devletçe yaptırılmış bir markayı alır. Böylece içeri girdikten sonra yargıçlar ellerinde sopaları ve palamutları olmak üzere toplanırlar. Kurayı kazanamayanlara "asıcılar" tahtacıklarını geri verirler. Hademeler her mahkeme için bir tane olan ve içlerinde her kabilenin yargıçlarından mahkemelerden her birinde olanların adları bulunan kutuları alır, her mahkemedeki yargıçlardan bu ad tahtacıklarını geri vermek için kurayla ayrılmış olanlara verirler. Onlar da kutudaki tahtacıklara göre yargıçları çağırır, ücretlerini öderler. Bütün mahkemelerdeki yargıçlıklar dolduktan sonra mahkemelerin birincisinde ortaya iki kura kabilyle bakar zarlar getirilir. Bu zarların her biri bir mahkemenin rengine boyanmıştır. Ayrıca ortaya üzerlerinde memurların adları yazılı zarlar konur. Kurayla ayrılan iki thesmothetesten biri kura kaplarından birine boyalı zarları, öteki de ikinci kaba üzerlerinde adların yazılı olduğu zarları atar. Hademe, adı ilk çekilen memurun zarda rengi ilk çıkan mahkemeyi, ikinci çekilen memurun rengi ikinci olarak çıkan mahkemeyi, ötekilerin de böylece sırayla öteki mahkemeleri alacağını bildirir. Bu, hiç bir memurun hangi mahkemenin başına geçeceğini önceden bilememesi, kurada kendisine hangisi çıkarsa o mahkemeyi alması içindir. Yargıçlar mahkemelere dağıtıldıktan sonra, her mahkemenin başına geçen memur her kabilenin kutusundan birer tahtacık olmak üzere on tahtacık çeker. Sonra bunları başka bir boş kutuya atar. Bunlar arasından kutudan çektiği ilk beş tahtacık üzerinde

adları yazılı olan yargıçlardan birini su saati, dördünü de oy verme için ayırır. Kura çekilmesinin nedeni kimsenin bir kolayını bulup istediği kimseyi saatin ya da oyların başına geçirememesi, bunlara bir oyun karıştırılmaması içindir.

Öte yandan Antik Yunan'da yargıç olmak için seçimlere katılım çoğunlukla isteğe bağlıydı, ancak adaylar bir ön değerlendirmeye (dokimas) alınıyorlardı. Bu değerlendirmenin amacı yargıçlığa aday olacak kişinin bir Atina vatandaşında aranan koşulları karşılayıp karşılamadığını araştırmaktı. Örneğin, aday olan kişinin devlete borcunun olmaması ve vatandaşlık statüsünün sunduğu hak ve onurların zedelenmemiş olması gerekmektedir. Eğer bir vatandaşın bu koşullara uymadığı halde yargıçlık yaptığı tespit edilirse, yargıç mahkeme huzurunda yargılanırdı (Sina, 2016:426).

Ecclesia üyelerinin aksine, mahkemelerde görev alacak jüri üyeleri, yargılama sürecinde mevcut kanunların nezdinde ve vicdanları doğrultusunda en iyi hükmü (dikaiotatē gnōmē) vermek için oy kullanmaya ant içiyorlardı (Mirhady,2006:313). Yargıçların hüküm verdiği en temel mesele ise genellikle davalının belirli bir eylem neticesinde cezalandırılmayı hak edip etmediği, eğer hak ediyorsa ne tür bir ceza verilmesi gerektiği ile ilgili olmuştur. Bazı vakalarda verilecek cezalar kanun tarafından kesinleşmişti: örneğin, mecliste veya konseyde üçüncü kez usulsüz bir kanun teklifinde bulunmakla suçlanmak vatandaşlık haklarının kaybıyla sonuçlanırdı (Cammack, 2012:192). Fakat bazı davaların hükmü de yargıçların takdirine kalabilirdi (Sina, 2016:427). Bütün taraflar dinlendikten sonra, iki farklı hususta değerlendirme yapılırdı: birincisi, davalının davranışının doğru mu (dikaia) yoksa yanlış mı (adika) olduğu; ikincisi, eğer davranışın yanlış olduğuna kanaat getirilirse, yapılan yanlışın halkın gözünde ıslah etmek için ne yapılması gerektiğidir (Stevenson, 2018:140).

Yargıçlar nihai kararı vermek için gizli oylama yaparlardı (Mirhady, 2006:315). 5. Yüzyılda her yargıca oylama için bir adet jeton verilirdi. İki adet de kupa bulunurdu. Kupalardan biri davacıyı, diğeri ise davalıyı temsil ederdi. Yargıç kimi haklı görüyorsa onun kupasına elindeki jetonu koyardı, diğeri kupaya ise koyuyormuş numarası yapardı. 4. Yüzyılın sonlarına doğru her yargıca iki farklı bronz jeton verilmeye başlandı. Bu bronz jetonların birinin ortası delikti; ortası delik olan davacıyı, diğeri ise davalıyı temsil ediyordu. Yargıç kararını kimden yana verirse, onu temsil eden jetonu bronz kupaya, diğeri de tahta kupaya bırakıyordu. Bunu yaparken her iki jetonu parmaklarıyla kapatıyordu ki böylelikle verdiği oy tamamen gizli kalıyordu (Cammack, 2012:165).

IV. SONUÇ

Sortisyon antik Atina'da uygulanan doğrudan demokrasinin temel özelliklerinden birisiydi. Bazı antik Yunan şehir devletlerinde kullanılan bu sistemde kamu dairelerine atama rastgele seçim (kura) yöntemi ile yapılmaktaydı. Antik Atina'da *magistrate* adı verilen üst kademe kamu makamlarını önemli bir kısmı ve bu kamu görevlilerini denetleyen Halk Mahkemesi üyeleri halk tarafından *kura* yoluyla seçilmekte idi. Yine pek çok kamusal görevler için görev süresi sınırlaması uygulaması vardı. Örneğin, Atina Meclisi'nin kura ile seçilen ve 500 kişiden oluşan yürütme konseyi (*Boule*) hem de diğer kamu görevlileri (*magistrates*) bir yıllık bir süre için seçilmekteydi. Bu görevlere seçilenler ömürleri boyunca bu görevde iki yıl boyunca kalabilme hakkına sahip bulunuyorlardı. Diğer taraftan görev süresinin kısa süreli olması ve rotasyon uygulaması sayesinde neredeyse tüm vatandaşların *Boule*'da görev yapması imkânı mevcut idi.

Hiç şüphe yok ki, Atina demokrasisi hala siyaset bilimcilerin odak noktasıdır. Sözkonusu sistemin modern temsili demokrasiye dâhil edilip edilemeyeceği konusunda araştırmalar devam etmektedir. Modern demokrasilerdeki yozlaşmaların sona ermesi, demokratikleşme dalgasının kırılarak geriye evrilmesi, demokratik standartların erozyona uğraması, demokrasilerde seçim ve oylama sisteminin despotizme (tiranlığa dönüşmesi) gibi sorunların üstesinden gelebilmek için antik Atina demokrasi uygulamasına geri dönmek ve oraya bakmak gereklidir. Bazen ilerlemek için geriye gitmek gerekir. Tarihten öğrenilecek tecrübelerin iyi yönlerini almak; yine tarihten öğrenilecek dersleri de unutmamak gerekir.

Kaynaklar

Adeleye, G. (1983). The Purpose of Dokimasia. *Greek Roman and Byzantine Studies*, 24, 295-306.

Aristoteles. (1943). *Politics*. (Translated by. B. Jowett.). New York, The Modern Library.

Aristotle. (1944). *Aristotle in 23 Volumes, Vol. 21*, translated by H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. Online erişim:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0058%3Abook%3D4%3Asection%3D1294b>

Aristoteles. (1989). *The Athenian Constitution*. (Translated by. H. Rackham), Loeb Classical Library. Cambridge, Harvard University Press.

Aristoteles, (2013). *Atinalıların Devleti*, (Çev: A. Çokona). İstanbul, T. İş Bankası Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikleri.

Backwell, C. W. (2002). *An Introduction to Classical Athenian Democracy*. Harvard University, Center for Hellenistic Studies. Online erişim:
<https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/1184>

Bishop, J. (1970). *The Cleroterium*. *The Journal of Hellenic Studies*, 90, 1-14.

Cammack, D.L (2012). *Rethinking Athenian Democracy*. (Dissertation, Harvard University). Online erişim:
https://scholar.harvard.edu/files/dlcammack/files/cammack-rethinking_athenian_democracy.pdf

Cartwright, M. (2018). *Athenian Democracy*. *Ancient History Encyclopedia*. Online erişim:
https://www.ancient.eu/Athenian_Democracy/

Demont, P. (2010). *Allotment and Democracy in Ancient Greece*. *Books and Ideas*. Online erişim:
<https://booksandideas.net/Allotment-and-Democracy-in-Ancient.html>

Dow, S. (1939). *Aristotle, the Kleroteria, and the Courts*. *Harvard Studies in Classical Philology*. 50: 1–34.

Ergin, Y.G. (2015). *Antik Yunan Sosyal Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını. Online erişim:
http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/aystarihi.pdf

Finley, M. I. (2003). *Antik ve Modern Demokrasi*, (Çev. D. Türker), Ankara, Ayraç.

Fleck, R., & Hanssen, A. (2006). The Origins Of Democracy: A Model With Applications to Ancient Greece. *Journal of Law and Economics*, 49, 115–146.

Hansen, M. H. (1999). *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes. Structure, Principles And Ideology* (2nd ed.). London, Bristol Classical Press.

Jones, A. (1953). The Athenian Democracy and Its Critics. *The Cambridge Historical Journal*, 11(1), 1-26.

Laurian, L. (2012). This is What Direct Democracy Looks Like: How Athens in the 5th Century BC Resolved The Question Of Power. *The Town Planning Review*, 83 (4), 5-11.

Lote, S. (2013). Selection by Lot & Its Ancient Greek Origins. Online Erişim: <https://counter-currents.com/2013/06/lot-and-its-ancient-greek-origins/>

Lyttkens, C. H. (2006). Reflections on the Origins Of The Polis. An Economic Perspective On Institutional Change in Ancient Greece. *Constitutional Political Economy*, 17, 31–48.

Meier, C. (1999). *Athens: A Portrait of the City in its Golden Age*, New York, Metropolitan Books.

Mitchell, L. G. (2000). A New Look At The Election Of Generals at Athens. *Klio*, 82, 344–360.

Mirhady, D. C. (2006). Aristotle and the Law Courts. *Polis*, 23 (2), 302-318.

Mulgan, R.G. (1984). Lot as a Democratic Device of Selection. *The Review of Politics*, 46 (4), 539-560.

Ober, J. (1996). The Nature Of Athenian Democracy. in: J. Ober (Ed.), *Essays On Ancient Greek Democracy And Political Theory*. Princeton, Princeton University Press.

Owen, D., & Smith, G. (2018). The Circumstances of Sortition. <https://ssc.wisc.edu/~wright/929-utopias-2018/wp-content/uploads/2018/01/Owen-and-Smith-PS-special-issue-on-Sortition.pdf>

Raa flaub, K. A., Ober, J., & Wallace, R. W. (Eds.). (2007). *Origins of Democracy in Ancient Greece*. Berkeley: University of California Press.

Rhodes, P.J. (1972). *The Athenian Boule*. Oxford, Clarendon Press.

Sina, A. (2016). Eski Yunan Yargı Sistemi: MÖ IV. Yüzyılda Atina'da Yargıçlar ve Mahkemeler. *TBB Dergisi*, 123, 419-450.

Schwartzberg, M. (2004). Athenian Democracy and Legal Change. *The American Political Science Review*, 98 (2), 311-325.

Scott, A. & Makres, A. (2019). *Power and The People: Five Lessons from the Birthplace of Democracy*. London, Riverrun.

Stanton G. R. (1990). *Athenian Politics c. 800–500 BC: A Sourcebook*, London, Routledge.

Stevenson, A. (2018). *Conceptions of Law in Classical Athens*. (Dissertation, University of Cambridge). Online erişim:
<https://www.repository.cam.ac.uk/handle/1810/302759>

Taylor, C. (2007). From the Whole Citizen Body? The Sociology of Election and Lot in the Athenian Democracy. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 76(2), 323-345.

Thorley, J. (1996). *Athenian Democracy*. London, Routledge.

Tridimas, G. (2017). Constitutional Choice in Ancient Athens: the Evolution of the Frequency of Decision-Making. *Constitutional Political Economy*, 28, 209-230.

Todd, S.C. (1993). *The Shape of Athenian Law*. Oxford, Clarendon Press.